

SANT BERNAT, MONJO DE POBLET I MÀRTIR A ALZIRA, I LES SEVES BASES DOCUMENTALS

Benet Farré i Lloreta

La narració de la biografia de sant Bernat de Poblet o d'Alzira, monjo i màrtir del segle XII, només apareix posada per escrit en el segle XVI per obra de l'historiador valencià Pere Antoni Beuter¹. Aquest fet, difícil d'explicar, ha suscitat les serioses sospites de la història crítica sobre la versemblança de la vida i la mateixa existència del sant. Segons Beuter i els hagiògrafs que el segueixen, sant Bernat nasqué vers el tercer decenni del segle XII a Pintarrafes, lloc prop de Carlet, poble situat a la Vall d'Alcalà, a la Riera Alta de València. El nom amb què era conegut és el d'Ahmet Ibn al-Mansur. El seu progenitor era el reietó d'una petita comarca a l'entorn de Carlet. Ahmet, de jovencell, fou enviat a la cort del rei de València, parent seu, el rei Llop dels cristians. Allí rebé una bona educació com a cortesà o patge, i destacà per les seves qualitats personals, fins al punt de ser enviat com a ambaixador al comte-rei Ramon Berenguer IV a Barcelona per assumptes del regne. Una volta acomplerta la comesa passà per Lleida a saludar una tia seva, i des d'allí emprengué el retorn cap a València. Pel camí es va esgarriar amb la seva escorta i la providència volgué que anessin a parar a les portes del monestir de Poblet, on demanaren hospitalitat i foren atesos pels monjos, tal com mana la regla de sant Benet, amb tota humanitat i caritat.

Ahmet s'interessà per la vida dels monjos i quedà meravellat de l'equilibri i la pau d'una vida que alternava oració i treball (ora et labora). Allargà uns dies la seva estada, fins que es va convèncer que aquell era el lloc ideal per a ell, on podria servir Déu i lloar-lo. Havent acomiadat la seva escorta, ell restà al monestir i demanà poder ser admès al baptisme i a la vida monàstica. Una vegada iniciat en la fe cristiana, li fou administrat el baptisme, imposant-li el nom de Bernat, en honor al sant abat de Claravall, que morí un 20 d'agost, dia en què Ahmet fou batejat. Després, havent ingressat a la vida monàstica, format en els usos i costums dels cistercencs, i fet el noviciat, fou admès a la professió. Des d'aleshores Bernat menà una vida regular edificant i fou nomenat cellerer del monestir. En aquest càrrec esmerçà una diligència i una caritat admirables envers els malalts, els pobres i els pelegrins, fins al punt que s'esmenta un cas de multiplicació miraculosa dels béns, que ell dispensava

1. PERE ANTONI BEUTER, *Primera part d'la Història de València que tracta de las Antiquitats d'España y fundació d'València amb tot lo discurs fins al temps que lo inclit don Jaume primer lo conquistà*, València 1538.

profusament als pobres, a més d'altres fets extraordinaris.

Passats un any d'exercici de l'ofici, en fou alliberat per a poder dedicar-se més a l'observança i a la vida de contemplació, i així passà el temps en una vida amagada amb Crist en Déu. El Senyor, però, li féu sentir el desig de fer participar de la fe i joia espiritual cristiana els seus familiars de Carlet. El sant monjo demanà llicència a l'abat, i aquest li deixà realitzar el seu anhel, no sense abans fer-li observacions sobre la dificultat de la missió que es proposava.

Bernat, preparat per a tot el que li podia succeir, marxà cap a Carlet i, una vegada allí, fou rebut amb fredor pel seu germà gran, que com a reietó havia succeït el seu pare. Llavors exposà el missatge cristià a les seves germanes Saida i Soraida, comunicant-los pel do de la gràcia divina la fe i l'amor a Crist. Elles, contagiades del seu esperit, acceptaren la fe cristiana. Vista la impossibilitat de viure aquesta fe en terres sarraïnes, es proposaren amb Bernat de passar a terres cristianes. Efectivament, sortiren de Carlet i, descoberta la seva absència pel seu germà, aquest els féu cercar i féu que es vigilessin els contorns d'Alzira. Allí, vora el riu Xúquer, els fugitius hagueren de cercar menjar i Bernat fou reconegut i capturat pel emissaris del seugermà. El sant monjo, conduït al lloc on eren les seves germanes, era obligat a renegar de la fe de Crist i, en refusar-ho, fou martiritzat, lligat a un arbre i li clavaren un clau de barquer al front. Les germanes, que observaren la fermesa i el valor del seu germà cristià, van refusar les ofertes del seu germà gran i afrontaren fermament les seves amenaces per a perseverar en la fe i l'amor de Crist, i foren degollades i sepultades allí mateix. Passaren seixanta anys fins que el rei Jaume I conquerí Alzira l'any 1242. Assabentat el rei dels fets passats referent als màrtirs, va manar que fossin cercats els cossos dels sants i, una vegada trobats, disposà que es bastís una capella per a servir-los amb l'honor degut.

Fins aquí les dades de la tradició hagiogràfica, repetides amb poques variants des del segle XVI, encara que un retaule de 1419 prova iconogràficament l'anterioritat almenys del tema del martiri. De fet no és estrany que la història crítica moderna hagi sospitat de la veracitat de la llegenda medieval del sant d'Alzira. Només citaré l'opinió de Pedro Altabella Gracia, l'autor de l'article sobre sant Bernat d'Alzira, en la *Bibliotheca Sanctorum*²: qualifica l'existència del sant d'històricament incerta. Es basa en una bibliografia incompleta i esmenta la crítica del holandista Jean Pien, que en realitat no dóna motiu per a la seva conclusió, perquè només es referix a l'obscuritat del tro-

2. Roma 1961, III, 72-74.

bament de les relíquies i a la poca precisió de les actes, però no arriba a negar l'existència del sant.

Fonts documentals

Les apologies històriques dels devots del sant no han faltat i potser la més reeixida és la de mossèn Andreu Monzó Nogués, la qual, amb tot, mereix algunes reserves³. Aquest prevere de Carlet deixà, en morir, unes notes d'arxiu, que ell ja no va poder aprofitar i que foren donades a conèixer sucintament en una publicació de l'arxiconfraria dels Sants Patrons d'Alzira, "Programa de festejos en honor de los Santos Patronos Bernardo, Maria y Gracia (1990)". Gràcies a una pacient recerca en diversos arxius valencians pogué constituir una sèrie molt significativa de referències anteriors a la publicació de Pere Antoni Beuter.

1262, octubre 22. València.

Testament de Ferran Pérez d'Arenós, fill d'Abu Zayd o Said, el darrer governador almohade de València, i gendre d'Eximèn Pérez d'Arenós. Fa una deixa de 21 sous reials per a l'obra de sant Bernat d'Alzira: *et operi Sancti Bernardi Algezire XXI solidorum regalium*. (València, Arxiu de la Catedral, perg. 5.013).

1284, març 11. Sexena, terme d'Alzira.

Testament de Joan Ferrer, rector del lloc. Fa un llegat de 4 sous a l'obra de sant Bernat d'Alzira: *Item dimitto ad opus sancti Bernardi Algezire quatuor solidos*. (València, Arxiu de la Catedral, perg. 8057).

1329, febrer 27. Foyos.

Testament de Domènec d'Almero, habitant del lloc: Deixa 12 diners per a la lluminària de sant Bernat d'Alzira: *Item dimitto luminarie sancti Bernardi Algezire duodecim denarios*.

1329, març 11. En el terme de Foyos.

3. ANDREU MONZO NOGUÉS, *La Vall d'Alcalà y sus egregias figuras Ahmet ben Almançor, Çaida y Çoraida*, Carlet (València) 1954.

Testament del cavaller Martí Rodríguez d'Hisuerre. Deixa 12 diners per a la lluminària de sant Bernat d'Alzira: *Item dimito luminaria sancti Bernardi d'Algezira alios duodecim denarios*. (València, Arxiu del Regne, Not., n. 2875, última mà).

1330, gener 25. Cullera.

Testament de Guillem Giner i de Raimunda, la seva muller, habitants de Cullera. Fan un llegat de 2 sous a l'obra de l'església del benaurat Bernat d'Alzira: *Et operi ecclesie beati Bernardi Algezire, quilibet, II solidos*. (València, Arxiu del Regne, Protocols, Joan Çapata, llig. 184, n. 2785).

1330, juny 21. Al terme de Foyos.

Testament de Raimunda, muller del difunt Pere Gomar: Deixa 2 sous al benaurat Bernat d'Alzira: *Item dimito beato Bernardo de Algezira alios duos solidos*. (València, Arxiu del Regne, Not. de Pasqual Vallebrera, llig. 503).

1332, setembre 3. Beniaçot, terme de Corbera.

Testament de Jacma, viuda de Pere Conill, del lloc susdit. Deixa 2 sous a l'obra de sant Bernat d'Alzira: *Dimito operi sancti Bernardi de Algezire duos solidos*. (València, Arxiu del Regne, Not. de Bernat Costa, llig. 511, n. 2876).

1342, novembre 8. Alzira.

Testament de Berenguer de Talavera, veí d'Alzira. Deixa 6 diners a l'obra de sant Bernat d'Alzira: *Dimito elemosyne beatte Marie Algezire sex denariis et operi beati Bernardi inde sex denarios*.

1348, maig 15. València.

Testament de Sança Tarín, muller de Galceran de Riusec, habitant del lloc d'Alaz(quer). Deixa 20 sous

reials a l'obra de l'església de sant Bernat d'Alzira: *Item dimito operi ecclesie sancti Bernardi Algezire viginti solidorum regalium.* (València, Arxiu del Regne, Justícia Civil, llig. 258, mà 1, f. 26).

1348, juliol 15. Alcúdia de Pere de Vilanova.

Testament de Sibil·la Iborra, muller de Pere Camporrells. Deixa 2 diners al benaurat Bernat d'Alzira: *Item dimito beati Bernardi Algezire duodecim denarios.* (València, Arxiu del Regne, Justícia Civil, llig. 259, n. 59, f. 16).

1351, abril 6. València.

Plet contra el fisc dels fills de Joan Eximeniç de Perenxisa i de la seva muller Sança Eximeniç d'Enova, veïns d'Alzira, esmenten: *un ort que és en la partida de Sant Bernat, terme de la dita villa.* (València, Arxiu Municipal, Judicial, 1349 a 1353, penúltima mà).

1360, maig 31. Terme de Campana. Horta de València.

Testament d'Esteve d'Aragó, fill (natural?) del duc Joan de Randazzo i d'Atenes, i nét del rei Frederic de Sicília: *Item, par a la obra o capella de Sant Bernat de la dita vila de Algezira, XXX solidos.* (València, Arxiu del Regne, Justícia Civil, llig. 457, n. 21, ff. 7-13).

1369, 30 de maig. Alzira.

Testament de Mateu Sanxes, veí d'Alzira. Deixa 2 sous a l'obra de sant Bernat de la dita vila: [...] *de aliis bonis meis dimito operi Sancti Bernardi dicte ville duos solidos.* (Alzira, Arxiu Municipal, Protocols de Bernat Lorenç, 2040).

1369, 4 de setembre. Alzira. Raval de "Barralbeg".

Testament de Bernat Çabater, habitant d'Albalat.

Deixa 12 diners a l'obra de l'església de Sant Bernat d'Alzira: *Item dimito operi ecclesie Sancti Bernardi Algezire XII denarios*. (Alzira, Arxiu Municipal, Protocols de Bernat Lorenç, 2040).

1371, Algemesí.

Testament de Guillemona, muller del difunt Joan de Corbera, veí d'Algemesí. Deixa 2 sous a l'obra de les esglésies de Sant Bernat (d'Alzira): *Item, operi ecclesiarum Sancti Bernardi [...] duos solidos*. (Alzira, Arxiu Municipal, Protocols de Bernat Lorenç, 2040).

1372, Alzira?.

Testament de Gentil, muller de N'Eximèn: *Item lexam a Santa Maria de Carlet et Sent Bernat d'Algezira et Sancta Maria de la Seu a cada uno dos sous*. (València, Arxiu del Regne, Protocols, llig. 453, n. 2585).

1390, setembre 3. Sueca.

Testament d'Arnau Mir, veí de Sueca. Deixa 5 sous a l'obra de l'església del benaurat Bernat d'Alzira: *Operi ecclesie beati Bernardi Algezire [...] quinque solidos*. (València, Arxiu de Protocols, Not. de Vicent Queralt, n. 242).

1412, març 27. Carlet?.

Testament de Nadal Alcover, agricultor veí de Carlet: *Item a Sent Bernat de Algezira XII diners*. (València, Arxiu del Regne, Protocols, n. 34, numeració provisional).

1412, abril 8. Carlet?.

Testament de Dolça, muller que fou d'en Domènec d'Ervas, veïna de Carlet: *Item, vull e man que per los dits marmessors meus sien donades a Déu e a Sent Bernat de Algezira XII diners*. (València, Arxiu del Regne, Protocols, n. 34).

1419, novembre 12.

Contracte entre el pintor Antoni Peris o Mestre de Ollería i Bernat de Copons, beneficiat de la capella de Sant Gregori de la seu valenciana, per a fer un retaule, on figuraria una tauleta que representaria el martiri de sant Bernat d'Alzira.

"Anthonius Perez, pictor, civis Valentie, scienter promitto vobis, venerabili Bernardo de Copons, presbitero, licentiatu in decretis, rectori ecclesie de Torrent, diocesis de Valentia, et beneficiato in Sede Valentie in Capella beati Gregorii, presenti et acceptandi, quos quam potius potero depingam et depingere volo et teneam illius retrotabulum, quod jam de fusta est in dicta capella, de istoriis beatorum Gregorii et Bernardi de Algezira cum eis istoriis quibus vos et ego iam concordavimus, sic bene et decenter de auro et coloribus et alliis necessariis quomodo consimilis intersit ad notitiam depictorum pro quoquidem retrotabulo depingendo cum auro et coloribus meis [...] teneamini michi solvere quadraginta quinque florenos auri Aragonum justi pensi, hoc modo, scilicet, nunc viginti florenos quos michi dedistis numerando in presentia notarii et testium suscriptorum, et residuos viginti quinque florenos michi solvere teneamini cum perfectum fuerit retrotabulum predictum. Et pro promissis complendis, [...] promitto vobis dictos viginti quinque florenos solvere perfecto dicto retrotabulo prout decet et ad hoc compelli possim [...]". (València, Arxiu de Protocols, Not. de Gerard de Pont, n. 1858).

1422, juliol 28. València.

Testament de Bernat Martí, agricultor, ciutadà de València. Deixa un ciri de quatre lliures de pes a l'església de Sant Bernat d'Alzira: *Item, volo et mando quod emanatur cericum de pondere quatuor librarum et quod detur et presentetur ecclesie Sancti*

Bernardi ville Algezire. (València, Arxiu de Protocols, Not. de Joan Eximeno, n. 166).

Als documents descoberts per mossèn Monzó a València s'hi poden afegir un parell del fons pobletà.

Àngel Manrique (1590–1646), historiador del Císter, dóna la dada que l'abat Esteve I (1163–1166) designà cellerer a Bernat⁴. Però Finestres diu que no troba cap cellerer en els documents d'aquests anys fins al 1168, en què ja figurava Pere de Queralt a càrrec de l'ofici⁵. Jaume Santacana, en la seva obra *El Monasterio de Poblet*⁶, publicà un document pobletà que estava mal datat i el va corregir. El document duu la data del MCXLVI, quan Poblet encara no existia, i amb encert el rectificà de la manera següent: MCLXVI. Però Santacana falla en la transcripció de la signatura tercera del document llegint Bertran cellerer en lloc de Bernat cellerer. Amb això tenim un testimoni almenys d'un Bernat com a cellerer entre l'abat Esteve i l'any 1168, i la notícia (una deducció o tradició pobletana?) de Manrique guanya probabilitat.

1166, abril 6. Poblet.

Document de l'abat Esteve cedint una vinya a Bernat de Faedela. Signen l'abat, el prior i Bernat Cellerer (*Sig+num Bernardi Cellerarii*) i tres monjos més.

Original, Arxiu Històric Nacional, Clergat, perg. 1999, 1.

Còpia del segle XIII, Cartulari gran, Arxiu Històric Nacional. Còdex 992 B, n. 13, f. 185r.

(Diplomatari de Poblet, Agustí Altisent Ed., Barcelona 1993, doc. 283).

L'altre document, el testament de Jaume Sarroca, bisbe d'Oscà, es troba a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid en el fons de Poblet. El bisbe dóna les Coves de Juncosa a Poblet, i fa un llegat a la casa de sant Bernat d'Alzira. El document és una còpia del testament conservat a l'arxiu de la catedral de Lleida. El bisbe Sarroca, segons alguns autors, fou fill natural de Jaume I, posseí beneficis a València i estigué a Alzira al costat del Rei Conqueridor, quan aquest enmalaltí i fou traslladat a la ciutat del Túria, on morí en 1269. Sarroca podia i devia conèixer bé la tradició local.

1289, desembre 11.

4. ÀNGEL MANRIQUE, *Annales Cistercienses*, II, Lió 1642, 382.

5. JAIME FINESTRES, *Historia de Poblet*, Barcelona 1948, II, 121, 76.

6. Barcelona 1974, doc. 49, 495.⁴

Jaume Sarroca, bisbe d'Osca, atorgà el seu testament. Deixa a fra Ramon, comanador de la casa de Sant Bernat d'Alzira, 200 sous reials: *Item dimitto fratri Raimundo, Comendatori Domus Sancti Bernardi de Algecira, ducentos solidos regalium.*

Arxiu Històric Nacional. Còdex 1227 B, n. 12 B.

Una còpia del testament de Jaume Sarroca, de l'any 1299, també es troba a l'arxiu de la Catedral de Lleida i fou publicada en la revista "Ilerda" 4 (1945) 21-34.

Hem de fer notar que des de la segona meitat del XV fins al tercer decenni del segle XVI hi ha un estrany silenci dels documents sobre el sant monjo. Ja hem esmentat la notícia biogràfica que en donà Pere Antoni Beuter. Al mateix segle XVI, l'any 1558, es bastí un convent de religiosos trinitaris, anomenat de Sant Bernat, al lloc de la seva capella. L'any 1583, Gregori XIII va concedir a l'altar de Sant Bernat del convent dels trinitaris la gràcia d'altar privilegiat amb indulgència plenària per a mísses dels difunts. Des d'aleshores va créixer la devoció als sants, fomentada pel beat Simó de Rojas, que va urgir la recerca de les relíquies dels sants, trobades en 1599. Amb motiu d'això l'arquebisbe de València, sant Joan de Ribera, manà que es fes un informe de tota la tradició referent als fets antics i recents, i al culte immemorial dels sants a base de testimonis de persones d'Alzira per a enviar-lo a la Seu Apostòlica. En 1601, el patriarca Ribera aprovà el culte de les relíquies dels sants, i des d'aleshores l'ofici de sant Bernat i de les seves santes Germanes s'ha anat celebrant a Alzira, a Poblet i a la diòcesi de València.

Si bé es cert que tots aquests documents, que hem presentat aquí, no constitueixen un argument apodíctic, es pot dir que fan altament probable un fonament real dels fets narrats per la tradició o llegenda medieval. Negar del tot aquest fonament deixa sense explicació tota la sèrie dels documents adduits. Una vegada més els indicis documentals obliguen a revisar una apressada desqualificació crítica i conviden a no descartar una bona part de veracitat (amb les exageracions o èstilitzacions que es vulgui) en les llegendes hagiogràfiques.

